

EBÛ HUREYRE'YE YÖNELİK İKSÂRU'L-HADÎS ELEŞTİRİSİNE FARKLI BİR BAKIŞ (*)

Abdulvahap ÖZSOY (**)

ÖZ

Hadis tarihinde en çok tartışılan şahsiyetlerden birisi Ebû Hureyre'dir. Onun merkezinde olduğu tartışmalar hayatta olduğu dönemden günümüze kadar değişik frekanslarda devam edegelmiştir.

İlgili tartışmalarda Ebû Hureyre'ye yönelik bir takım eleştirilerin olduğu görülmektedir. Bu meyanda kendisine yöneltilen eleştirilerden birisi de çok hadis rivayet ettiği şeklindedir.

Bu çalışmada konuyla ilgili rivayetler sübut ve delâlet açısından ele alınmış, konuyla ilgili diğer rivayet ve bilgiler çerçevesinde yapılan tenkitin manası tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hureyre, tenkit, iksâru'l-hadîs, sahabe.

ABSTRACT

A Different Perspective on that Critic Has Been Levelled at Abu Hurayrah in Iksâr al-Ahadith (narrating a lot of hadith)

Abu Hurayrah is one of the most discussed figures on the hadith history. These discussions have persisted from the period of his life to the present day at different frequencies.

In these discussions, a number of criticisms against Abu Hurayrah has been seen. In this context, one of the criticisms leveled at him is that he had narrated a lot of hadith.

In this study, the terms of the relevant narrations are discussed in terms of signify and authenticity. It has been studied to determine the meaning of the criticisms accordance with narrated and other relevant information.

Keywords: Abu Hurayrah, Criticism, Ikthâr al-Ahadith (narrating a lot of hadith), the Companions.

* Bu makale "Hicrî I. Yy.'da Hadis Tenkit Kriterleri ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi" isimli doktora tezinden geliştirilerek hazırlanmıştır.

** Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ABD. öğretim üyesi, (e-posta: avozsoy@atauni.edu.tr)

Giriş

Genelde İslâmî ilimler, özelde ise Hadis ilmiyle ilgili son yüzyılda daha çok tartışmalı meselelerin ön plana çıktığı görülmektedir¹. Bu çerçevede Ebû Hureyre (ö.59/679), sahabe neslinden birkaç kişi ile başlayıp, mezheplerin teşekkülüyle birlikte de özellikle Şia tarafından dozu artırılarak sürdürülen eleştirilerin muhatabı olmuştur. Onun hakkında birçok iddia, itham ve yergiler yapılmış; bunlara karşı da cevap mahiyetinde birçok çalışma kaleme alınmıştır².

Ebû Hureyre ile ilgili uzun ve teferruata sahip tartışmaları ayrıntılı olarak ele almak bu çalışmanın amacı olmadığı gibi sınırlarını da bir hayli aşacaktır. Bu çalışmada sahabe döneminde kendisine yöneltilen “*iksâru’l-hadis*/çok hadis rivayet etme” ithamının, konuyla ilgili farklı rivayetler çerçevesinde, günümüzde tartışıldığı vasat ve bağlamın isabetli olup olmadığı konusu irdelemeye çalışılacaktır.

İlk olarak konuyla alakalı tartışmalarda kaydedilen ve Hz. Ömer’e isnad edilen rivayetin sıhhatini tespit etmekle konuya başlamak yerinde olacaktır.

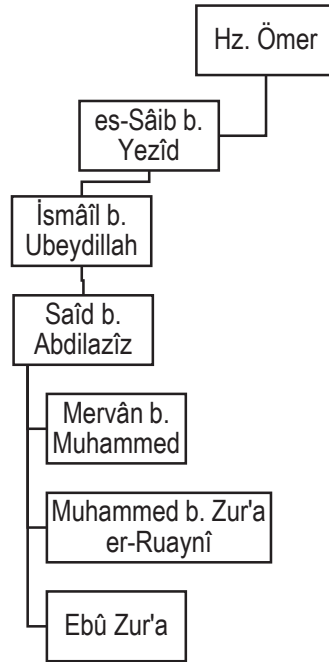
- 1 Bu çalışmalar hakkında bkz. Okiç, M. Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1959; Koçyiğit, Talat, *Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar*, TDV Yayınları, Ankara 1984; Hatiboğlu, Mehmet Sait, “Batıdaki Hadis Çalışmaları Üzerine”, *İslâmî Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 12, 1992; Toksarı, Ali, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Rey Yayıncılık, Kayseri 1994; Hatiboğlu, İbrahim, *İslam’da Yenilenme Düşüncesi Açısından Modernistlerin Sünnet Anlayışı* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996; Özaşar, Mehmet Emin, *Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar*, Araştırma Yayınları, Ankara 1999; Ateş, Ali Osman, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996; Ünal, Yavuz, *Cumhuriyet Türkiye’si Hadis Çalışmaları (1920-1997)*, Etüt, Samsun 1997; Ünal, Yavuz, *Hadislerin Hz. Peygamber’e Aidliğini Tesbit ve Değerlendirmede Aklın Rolü*, Samsun 1997; Koçkuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teshri Yönlerinden Değeri*, DİB Yayınları, Ankara 1988; Çakın, Kamil, *Hadis İnkarcıları*, Seba Yayınları, Ankara 1998; amlf., *İslam’da Hadis ve Sünnetin Yeri*, Seba Yayınları, Ankara 1997; Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yayınları, Ankara 1997; Özaşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek Fıkhi Hadisler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998; Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999; Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000; Sancaklı, Saffet, *Sünneti Doğru Anlamak*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2001; Kırbaçoğlu, Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyât, Ankara 2002; Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur’ân’a Arzı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998; Karacabey, Salih, *Hadis Tenkidi*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2001; Tekineş, Ayhan, *Hadisi Anlama Problemi*, Işık Yayınları, İstanbul 2002; Güner, Osman, *Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008; Coşkun, Selçuk, *Hadise Bütüncül Bakış*, İFAV. Yayınları, İstanbul, 2011.
- 2 Ebû Hureyre ile alakalı bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Toksarı, Ali, *Ebû Hureyre ve Hadis İlmindeki Yeri*, Kayseri 1982; Aşık, Nevzat, “Ebû Hureyre’nin Hadisçiliği”, *DEÜİF Dergisi*, Sayı: 4, İzmir 1987, ss. 85-104; Ebû Reyre, Mahmud, *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*, Çev. Muharrem Tan, Yeni Zamanlar, İstanbul 2003.

Hız. Ömer'in Ebû Hureyre'yi Tenkit Ettiği Rivayet ve Sıhhat Derecesi

Hız. Ömer'in bazı rivayetlerde Ebû Hureyre'yi çok hadıs rivâyet ettiği için tenkit ve tehdit ettiği görölmektedir. Sahâbeden Sâib b. Zeyd'den nakledildiğine göre Hız. Ömer Ebû Hureyre'ye “*Ya Hız. Peygamber'den (s.a.s.) hadısi azaltırısın, ya da seni Deus toprağına sürerim*”. Ka'b'a da “*Seni de maymunlar yurduna sürerim*” diyerek onları uyar mıřtır³.

Bu bilginin yer aldığı en eski kaynak Ebû Zur'a ed-Dımaşkı'nin (ö.291/894) et-Târıh isimli eseridir. Daha sonraki kaynakların hepsi bu eserden nakilde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu rivayetin senedinin incelenmesi sıhhati tespitinde yeterli olacaktır.

Rivayetin senet ağı řu şekildedir:

3 Ebû Zur'a ed-Dımaşkı, Abdurrahmân b. Amr, *Târıhu Ebi Zur'a ed-Dımaşkı*, Thk. şukrullah Nımetulla el-Kücânî, Mecmau'l-Luğati'l-Arabiyye, Dımaşk, Tsz., I, 544; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alı b. el-Hasan, *Târıhu Medıneti Dımaşk ve Zıkrı Fadlıhâ*, Thk. Muhibuddın el-Amrevî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1995, L, 172, LXVII, 343; İbn Kesır, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1986, VIII, 107; ez-Zehabî, şemsuddın Muhammed b. Ahmed, *Sıyeru Alâmi'n-Nubelâ*, Thk. şuayb el-Arnaût başkanlığında komisyon, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985, II, 600-601; Alı b. Mutteki el-Hındî, *Kenzu'l-Ummâl fı Suneni'l-Ekvâli ve'l-Ef'âl*, Thk. Safvet es-Safâ-Bekrî Hayyânî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985, X, 291.

Bu ifadeleri Hz. Peygamberden nakleden es-Sâib b. Yezîd (ö.91/709) sahâbe nesline mensuptur. Hz. Ömer'in Medîne'deki pazarda görevlendirdiği bir memurudur⁴.

Ondan rivayeti aktaran İsmâil b. Ubeydillâh b. el-Muhâcir (ö.131/748) abidliği ve güvenilirliği ile tanınmış, sika bir râvidir ve doğum tarihi 61 olduğu için es-Sâib'ten rivayette bulunabilmiştir⁵.

İsmâil b. Ubeydillah'tan rivayette bulunan Saïd b. Abdilazîz b. Ebî Yahyâ et-Tenûhî'nin (ö. 167/783) İsmâil b. Ubeydillah'tan rivayetleri vardır ve kendisi de güvenilir bir ravi olarak kabul edilmiştir⁶.

Senette Saïd b. Abdilazîz'den sonra yer alan Mervân b. Muhammed et-Tâtarî (ö.210/825) hadiste imam olarak kabul edilen ve Saïd b. Abdilazîz ve onun tabakasından hadis aldığı bilinen güvenilir bir ravidir⁷.

Son ravi olan Muhammed b. Zur'a er-Ruaynî (ö.220/835) Ebû Zur'a'nın kendisinden hadis aldığı güvenilir bir hâfız olarak değerlendirildiği biridir⁸.

Dolayısıyla rivayetin sahih olduğu ifade edilebilir. Konuyla ilgili bir diğer rivayet İbn Şihâb ez-Zührî tarafından aktarılmıştır.

Buna göre Ebû Hureyre, bizzat Hz. Ömer'in kendisine hadîsi azaltın dediğini nakletmiştir. Rivâyetin metni şu şekildedir:

عن الزهري قال: قال أبو هريرة لما ولي عمر قال أقلوا الرواية عن رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا فيما يعمل به ثم يقول أبو هريرة أفإن كنت محدثكم بهذه الأحاديث وعمر حي أما والله إذا لأفيت المخفقة ستباشر ظهري.

“ez-Zührî Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini nakletmiştir: “Ömer işbaşına geçince “Rasûlullah'tan (s.a.s.) kendisiyle amel edilecek olanların dışında hadîs rivâyetini azaltın” dedi. Ebû Hureyre derdi ki, şayet Ömer hayattayken hadisleri (bu tarzda) rivayet etseydim kılıcı sırtıma inerdi⁹.

4 İbn Abdilberr, Ebû Ömer, Yûsuf b. Abdillâh, *el-İstiâb fî Marîfeti Ashâb*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992; II, 576.

5 İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan, 1326, s. 317-318.

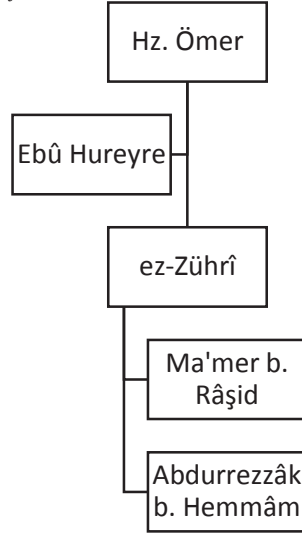
6 el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980, X, 539-540.

7 el-Mizzî, XXVII, 398 vd.

8 ez-Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâbir ve'l-Alâm*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Ysz., 2003, V, 436.

9 Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi*, (Abdurrezzâk'ın el-Musannaf'ının Son İki Cildi Olarak Basılmıştır), Thk. Habîbu'r-Rahmân el-Âzâmî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1983, XI, 262; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1996, II, 600-601.

Rivayetin senet ağı şu şekildedir:

Rivayetin yazılı kaynaklara intikal ettiği senedin aslı budur. Diğer kaynaklarda bu senet üzerine ilave raviler söz konusudur. Dolayısıyla rivayetin senedinin bu bölümü tetkik edilince sıhate dair yeterli bir kanaat oluşacaktır.

Bu çerçevede senetdeki raviler ele alındığı zaman, ilk iki râvî sahabî olduğu için âdil olarak kabul edilmektedirler. Bu rivayeti Ebu Hureyre'den aktaran ez-Zührî (ö.124/741) büyük bir hadis âlimidir¹⁰. Ancak Ebû Hureyre'den yaptığı rivayetleri doğrudan ondan almamıştır. Ebû Hureyre'nin damadı olan Saîd b. el-Museyyeb ile uzun müddet hoca talebe münasebeti içerisinde bulunmuştur¹¹. Dolayısıyla böylesi bir tarihi bilgiyi de ondan aktarmış olabilir. Haram ve helale dair olmadığı için de irsal yaptığı görülmektedir¹².

Yine ondan nakilde bulunan Ma'mer b. Râşid (ö. 154/770) de ez-Zührî'nin talebesi olup güvenilir bir hadis âlimidir. Ma'mer, zamanının en önemli hadis âlimlerinden birisi olarak kabul edilmektedir¹³. Yahyâ b. Maîn onu ez-Zührî'den rivâyette bulunanların en güvenilirleri arasında saymaktadır¹⁴.

10 Bkz. Özkan, Halit, "Zührî", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 544-549.

11 el-Mizzî, XXVI, 432.

12 el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Câmi li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, Thk. Ebû Abdîrrahmân Salah b. Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, II, 214.

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Abacı, Hasan Muhammed, "*Ma'mer b. Râşid ve Merviyâtü'l-Basriyyîn anhu fi's-Sahibayn*", *Câmiatu İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî*, 2(54), 1427/2006, s. 1- 49.

14 İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî, *el-Cerh ve't-Tadîl*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî Beyrut 1952, VIII, 255-257.

Ma'mer b. Râşid'in talabesi ve el-Câmi isimli eseri günümüze taşıyan Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö.21/826) da meşhur hadis âlimdir¹⁵.

Rivayetin tabiîn tabakasındaki inkıta nedeniyle zayıf olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Ancak bu rivayeti destekleyen sahih rivayetler bulunmaktadır. Buhârî ve Müslim tarafından yine ez-Zühri'nin Saîd b. Museyyeb ve Ebû Seleme vasıtasıyla Ebû Hureyre'den yaptığı bu mahiyetteki rivayet şu şekildedir:

“Siz Ebû Hureyre'nin Resûlüllah'dan (s.a.s.) çok hadis rivayet ettiğini (يُكْتَبِرُ الْحَدِيثَ) söylüyorsunuz. Varılacak yer Allah'ın huzurudur. Ben fakir bir adam idim. Resûlüllah'a (s.a.s.) boğaz tokluğuma hizmet ediyordum. Muhacirleri pazar yerlerindeki pazarlık meşgul ediyordu. Ensârı da mallarına bakmak meşgul ediyordu...”¹⁶.

İlgili rivayet Ebû Hureyre'nin çok hadis rivayet ettiği için tenkit edildiğini sahih bir isnadla ortaya koymak suretiyle yukardaki rivayeti de desteklemek ve ez-Zühri ile Ebû Hureyre arasında bulunması gereken kişinin Saîd b. Museyyeb olması gerektiğine dair kuvvetli bir destek olmaktadır. Bu itibarla rivayetin bir diğer sahih haberle desteklenmek suretiyle zayıflıktan kurtulduğu ifade edilebilir.

Rivayetleri Metin Tahlili

Anlaşıldığına göre Hz. Ömer'in başını çektiği bir grup sahabî Ebû Hureyre'yi çok hadis rivayet ettiği için tenkit etmektedir. Tenkitlerin tarih içerisinde artarak ve çeşitlenerek devam ettiği söylenebilir. Bu çalışmada ele alınan rivayet ve ortaya koyduğu iddia yani, Ebû Hureyre'nin çok hadis rivayet ettiği (اكتثار الحديث) eleştirisi delalet itibarıyla nasıl anlaşılmalıdır sorusu önemlidir. Zira bu rivayet, ilk bakışta Hz. Ömer'in hadis rivayetine karşı bir tavır geliştirdiği şeklinde anlamaya müsaittir. Zaten rivayeti böyle anlayarak hadis rivayetinin Hz. Ömer tarafından yasaklandığı şeklinde yorumların var olduğu da bilinmektedir¹⁷.

Ancak Hz. Ömer ve hadis münasebeti açısından konuya yaklaşıncaya, bu rivayetin Hz. Ömer'in hadis rivayetini yasaklaması şeklinde anlaşılması durumunda birbiriyle çelişen bilgilerle karşı karşıya kalınmaktadır.

15 Akyüz, Ali, “Abdurrezzâk es-San'ânî”, *DİA.*, İstanbul, 1988, I, 298-299.

16 el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahih*, Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsirunâsır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 2001, Buyû' 1; Muslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Huseyn, *Sahihu Muslim*, Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, 1955, Fedâilu's-Sahâbe 159.

17 Bkz. Muhammed Accâc el-Hatîb, *Ebû Hureyre Râviyetu'l-İslâm*, Mektebetu Vehbe, Ysz., 1982, s. 121 vd.; Ebu Reyve, s. 220 vd.; Muhammed Accâc el-Hatîb, *Ebû Hureyre Râviyetu'l-İslâm*, Mektebetu Vehbe, Ysz., 1982, s. 121 vd.

Çünkü bu rivayet ile Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadîslerine gösterdiği ilgi arasında bir çelişki vardır. Zira Hz. Ömer'in sahâbe ile yeni ortaya çıkan bir konu hakkında istişare ederken, o konu ile alakalı hadîs olup olmadığını araştırdığı bilinmektedir¹⁸.

Hatta Mekke'ye giderken şiddetli bir rüzgâr çıktığında Hz. Ömer, "Rüzgâra dair bilgisi olan var mı?" diye sormuş, hiç kimse bu konuda Resûlullah'tan bir şey aktarmamıştır. Bu durum Ebû Hureyre'ye aktarılınca bineğini Hz. Ömer'in yanına sürmüş ve "Ey Mü'minlerin Emiri! Rüzgâr hakkında bir şeyler sorduğunuz söylendi. Ben Resûlullah'ın şöyle dediğini işittim: Rüzgâr Allah'ın ruhu (Meleği) vasıtasıyla (bazen) rahmet ve (bazen) azap getirir. Dolayısıyla ona sövmeyin, onun hayırlısını Allah'tan isteyin ve şerrinden O'na sığının"¹⁹.

Görüldüğü gibi Hz. Ömer bu rivayet karşısında herhangi bir tepki göstermemiştir. Bu durumda Hz. Ömer'in birbiri ile çelişen tavrının sebebi ne olmalıdır? Bu çelişki nasıl ortadan kaldırılabilir? Acaba bu rivâyetler ilk anda anlaşıldığı şeyi mi ifade etmektedir? Diğer bir ifadeyle, Hz. Ömer bu ifadeleri ile mutlak anlamda hadîs rivâyet edilmesini mi engellemeye çalışmaktadır?

Bu soruların cevabını sağlıklı olarak ortaya koyabilmek için Ebû Hureyre ile ilgili bilgilere yakından bakmak gerekmektedir. Ebû Hureyre'ye yönelik sadece Hz. Ömer'in değil diğer sahâbenin de uyarılarının olduğu bilinmektedir. Bu tenkidlerin satır aralarında yer alan bilgiler, belki de bu tearuzu çözecek mahiyette ipuçlarına sahiptir. Bu meyanda Hz. Âişe'nin Ebû Hureyre ile ilgili bir anektotu konu açısından önemli ipuçlarına sahip gibi görünmektedir.

el-Buhârî'de yer alan bu rivâyette Urve b. ez-Zubeyr teyzesi Âişe'nin ona şöyle dediğini nakletmektedir:

"- Birşey anlatacağım, bilmem dikkatini çeker mi?

- Buraya Fulân'ın babası (Ebû Hureyre) geldi. Odamın şu tarafına oturdu. Rasûlullah'tan hadîs rivâyet edip, bunları bana duyurmak istiyordu. Hâlbuki ben namaz kılıyordum. Ben ibâdetimi bitirmeden kalktı gitti. Eğer ben (ibâdetimi tamamlayıp da) ona yetişebilseydim, muhakkak ona Rasûlullah, sözünü sizin peşe peşe sıraladığınız gibi sarfetmezdi" karşılığını verecektim"²⁰.

18 Bkz. Fayda, Mustafa, "Ömer b. el-Hattâb", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 47.

19 Rivayetin sahih li gayrihi olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Şuayb Arnaût ve ark. Tahkik ettiği baskı), XIII, 69-70.

20 Buhârî, Menâkıb 20.

Bu bilgiyi eserinde Ebû Hureyre'yi Hz. Âişe'nin vehimleri sebebiyle reddi bağlamında alan Bağcı çeviriyi şu şekilde yapmıştır: "Bunun üzerine Âişe " Eğer ona yetişebilseydim, onun söylediklerini kabul etmez reddederdim. Rasûlullah sizin serdettiğiniz

Burada sözü sizin sarf ettiğiniz gibi peş peşe sıralamazdı şeklinde tercüme edilen bölümün arapça orijinali “لم يكن يسرد الحديث كسرديكم” şeklindedir. Bu ifade Hz. Âişe'nin Ebû Hureyre'yi tenkid etmesinin sebebinin onun hadis **rivayet tarzı, üslûb ve yöntemi** olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre Ebû Hureyre'nin hadisleri bağlamından kopararak rivayet ettiği ihsas edilmektedir.

Ebû Hureyre'nin rivâyet tarzını tenkid eden bir diğer büyük sahabî ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır. Urve b. ez-Zübeyr'in anlattığına göre babası ona “Beni şu Yemenliye, yani Ebû Hureyre'ye yaklaştır bakayım. Zira o Rasûlullah'tan (peş peşe) çok hadis rivâyet ediyor (فَإِنَّهُ يُكَيِّرُ الْحَدِيثَ)” demiş o da yaklaştırmıştır. Daha sonra Urve şöyle devam eder: “Ebû Hureyre hadis rivâyet etmeye başladı. Babam da “doğru söyledi, yanlış söyledi (kezebe); doğru söyledi, yanlış söyledi” demeye başladı. Dedim ki “Ey babacığım “doğru söyledi, yanlış söyledi” ne demek?”. Bana şöyle cevap verdi: “Ben onun bu hadisleri Rasûlullah'tan işittiğinden şüphe etmiyorum. Ancak bunların bazılarını yerinde (bağlamına uygun) rivâyet ediyor; bazılarını ise başka yere koyarak (bağlamından kopartarak) rivâyet etmektedir”²¹.

“منها ما وضعه على مواضعه ومنها ما لم يضعه على مواضعه”

Görüldüğü gibi ez-Zübeyr b. el-Avvâm da Ebû Hureyre'nin rivâyet tarzını eleştirmektedir. Gerçekten de ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ın işaret ettiği nokta çok önemlidir. Zira bir rivâyet bağlamından kopartılarak aktarıldığında onun gerçek anlamı kaybolabilmektedir. Bu durumun sakıncaları günümüzde daha net olarak gözlemlenmektedir. Özellikle medyaya yansıyan beyanatların bazılarının bağlamından kopartılarak yansıtıldığı ve kastedilen manalarının tamamen değiştirildiği sıkça görülmektedir. Ebû Hureyre ise bir mirası sonraki nesillere

gibi bir rivâyet serdetmemiştir derdim” (bkz. Bağcı, H. Musa, *Hadis Rivâyetinde Sahâbenin Kavrâma ve Nakletme Sorunu Hadis Metodolojisinde Sahâbenin Zabtı*, İlahiyât Yayınları, Ankara 2004, s. 171). Tercümesini bu şekilde verdiği metnin orijinali şudur: “ولو أدركته لرددت عليه إن رسول الله لم يكن يسرد الحديث كسرديكم”. Bu ifadede Hz. Âişe'nin herhangi bir rivâyeti reddetmesi söz konusu değildir. “Le redettu aleyhi” ifadesi kendinden sonra gelen “enne” cümlesiyle birlikte düşünüldüğünde cevap vermek anlamına gelmektedir. Bu sebeple İbn Hacer, bu sözden kastın hadis rivâyetinde tane tane rivâyetin, peş peşe rivâyetten daha iyi olduğu şeklinde yorum yapmıştır (bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalâni, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîbi'l-Buhârî*, Thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Dâru'l-Meârif, Beyrut Tsz, VI, 578). Ancak müellif yaptığı yanlış tercüme sebebiyle İbn Hacer'i eleştirmiş ve “Oysa burada Âişe'nin itirazı, hadisleri arka arkaya anlaşılacak şekilde serdetmesi değil, serdettiği rivâyetlerde vehme düşmesine ve yanlış rivâyet etmesindedir” (bkz. Bağcı, s. 172). Böyle bir yorumun metinle ilgisinin olmadığı açıktır. Hz. Âişe'nin Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bilgilerde vehme düştüğüne dair en ufak bir ima bile hadis metninde yer almamaktadır.

21 İbn Asâkir, LXVII, 356; İbn Kesîr, VIII, 109; İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992, VII, 441.

aktarma amacıyla hadisleri toplu şekilde nakletme gayreti içine girmiş görünmektedir. Bu durum da onların doğru bir şekilde naklini engellemektedir. ez-Zubeyr b. el-Avvâm'ın ifade ettiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.s.) ilgili sözü söylemiştir, *râvî* bunu uydurmamaktadır. Ancak ilgili bağlam anlatılmadan, konuyla ilgili bütün malumatlar bir arada değerlendirilmeden yapılacak rivâyet sahîh olarak aktarılmış olmayacaktır. Diğer bir ifade ile söylemek gerekirse; bir rivâyetin sahîh olarak nakli için sahîh bir tarzda rivâyet edilmesi gerekmektedir.

Ebû Hureyre'nin hadîs rivâyet tarzını anlatan rivâyetler, onun tenkîd edilen tarzda hadîs rivâyet ettiğini göstermektedir. Zira Ebû Hureyre camide halka açık olarak namazlardan önce hadîs rivâyet etmektedir.

Örneğin, Sâbit b. İyâz el-A'rec'e (ö.?) Ebû Hureyre'den nerede hadîs işittiği sorulmuş, o da efendisinin kendisini Cuma günü yer tutması için camiye gönderdiğini, bu sırada Ebû Hureyre'nin gelip namazdan önce hadîs rivâyet ettiğini söylemiştir²². Yine el-Hâkim'in *el-Mustedrek*'inde geçen ve sahîh olarak tavsif ettiği, ancak ez-Zehebî'nin *munkatı*' olduğunu kaydettiği bir rivâyete göre Ebû Hureyre Cuma günü minberin yanına oturup hadîs nakletmektedir²³. Aynı şekilde el-Hâkim'in *el-Mustedrek*'inde yer alan bir başka rivâyette Medîne valisi Mervân b. el-Hakem Ebû Hureyre'ye hadîslerinin tamamını yazmak istediğini söylemiş, o buna yanaşmamıştır. Bu durumda Mervân b. el-Hakem, Ebû Hureyre hadîs nakledeken kâtibini bir perdenin arkasına yerleştirmiş ve onun izni olmadan hadîslerini yazdırmıştır²⁴. Bu rivâyetten de Ebû Hureyre'nin bir mecliste bildiği hadîsleri peş peşe rivâyet ettiği anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer de hadîslerin sahîh olarak naklini temin için olsa gerek, bu tarzda bağlamından kopartarak hadîslerin rivâyetini sakıncalı görmüş ve hadîs rivâyetinin azaltılmasını istemiş olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Hz. Ömer'in ele alınan ilk rivâyette hadis rivâyetini bırakın derken "*hadis*" ifadesini kullanıp "*Bu yalan şeyleri rivâyet etmeyin*" şeklinde bir ifade kullanmamasıdır²⁵. Zira Hz. Ömer bunların yalan bilgiler olduğunu düşünmemektedir. Diğer rivâyette ise hadis rivâyetini azaltmaları, çok hadis rivâyet etmemeleri istenmektedir.

22 İbn Sâ'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Thk. İhsân Abbâs, Dâru Sadr, Beyrut 1968, V, 309.

23 el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed en-Neysaburî, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 1990,I, 179.

24 el-Hâkim en-Neysâburî, III, 538.

25 Accâc, s.214.

Kanaatimizce buradaki azaltın ifadesi genel bir emir değildir. Yani bildiğiniz hadîslerin nakletmeyin şeklinde olmamalıdır. Aksi takdirde, Hz. Ömer'in farklı sahabilerden hadîs sormasının bir anlamı olmayacaktır. Zira hem "Bildiginiz hadîslerin rivâyetini azaltın, her bildiğiniz hadîsi rivâyet etmeyin!" deyip, daha sonra "Şu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bir şey duyanınız var mı?" diye araştırmak, görevlendirdiği kâdılara tâlimat verirken Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine göre hüküm vermelerini tavsiye etmek, büyük bir çelişki olacaktır. Bilindiği gibi Hz. Ömer Kâdı Şurayh'a yazdığı muhakeme usûlüne dair tâlimatnamede şöyle demektedir:

"Eğer sana bir dava gelirse, Allah'ın kitabında bulduğun ile hükmet. Hiç bir şey seni Allah'ın kitabından başka bir şey ile hüküm vermeye sevk etmesin. Eğer bir mesele hakkında Allah'ın kitabında bir hüküm bulamazsan, Peygamber'in sünnetine ve uygulamasına bak ve onunla hükmet. Sana Kitap ve Sünnette hükümü bulunmayan davalar gelirse, âlimlerin üzerinde görüş birliği ettiği icmâya bak, onunla hüküm ver. Eğer aradığını icmâda da bulamazsan ya hemen rey'inle (ictihad) hükmet veya biraz daha düşün. Acele etmeksizin düşünerek vereceğin hüküm, senin için daha hayırlı olur kanaatindeyim, vesselâm"²⁶.

Görüldüğü gibi Hz. Ömer bir meselede hüküm verirken Kur'ân âyetinden sonra Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine müracaatı istemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti de birileri tarafından aktarılmadan, yani hadîsler rivâyet edilmeden öğrenilmesi mümkün olmayan bir şeydir.

Dolayısıyla Hz. Ömer'in hadîs rivâyetini azaltmaktan kastının farklı bir şey olması gerekir. Yukarıda Hz. Âişe ve ez-Zubeyr b. el-Avvâm'ın tenkîdleri ve Ebû Hureyre'nin hadîs rivâyet tarzına dair ipuçları istikametinde meseleye yaklaşıncı, Ebû Hureyre'nin hadîs rivâyet tarzının, hadîslerin doğru olarak algılanmasını engeller bir tarz olduğu görülmektedir. Bu durumun farkında olan Hz. Ömer hadîslerin bu tarzda rivâyetini engellemek istemiş görünmektedir.

Benzer bir değerlendirmeyi İbn Kesîr'in yaptığı da görülmektedir. O, Hz. Ömer'in Ebû Hureyre'yi Devs'e, Ka'b'ı da maymunlar yurduna sürmekle tehdit ettiği rivayeti aktardıktan sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Hz. Ömer'in bu tutumu insanların konulmaması gereken yere koydukları (yani bağlamını bozarak aktardıkları) hadîslerin (zararından) çekinmesine hamledilir. Zira onlar hadîslerde yer alan ruhsatlar konusunda ileri geri konuşmakta ve birisi (peş peşe, konusu, manası anlaşılmadan) çok hadîs rivâyet etmektedir. Bu rivâyetlerde bir takım ğalat veya hatalar yapması da muhtemeldir. Binaenaleyh insanlar ondan bu hadîsi (ifade ettiği bu yanlış manayı) almış olacaktırlar"²⁷.

26 İbn Kesîr, IX, 24.

27 İbn Kesîr, VIII, 106.

İbn Kesîr'in de açıkça ifade ettiği gibi Hz. Ömer hadislerin yanlış anlaşılmasına sebep olacak yaklaşım tarzına karşı çıkmış gibi görünmektedir.

Sonuç olarak; Hz. Ömer'in hadîs rivâyetini azaltın veya bırakın ifadelerinin, “*Biri anlaşılmasın, tam olarak kavranmadan, ezberlenip zabt u rapt altına alınmadan diğerini rivâyet şeklinde yaptığınız bu rivâyet tarzını bırakın!*” anlamına geldiği söylenebilir.

İksâru'l-hadîs bu şekilde değerlendirmemize sevk eden delillerden birisi de Enes b. Mâlik'e (ö.94/712) aittir. Muslim'in eserinin mukaddimesinde yer alan bir rivâyette Enes şöyle demektedir:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّهُ لَيَمْنَعُنِي أَنْ أُحَدِّثَكُمْ حَدِيثًا كَثِيرًا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَنْ تَعَمَّدَ عَلَيَّ كَذِبًا، فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

“*Benim size çok hadis rivayet etmeme engel olan şey Hz. Peygamber'in (s.a.s.), “Kim benim hakkımda bilerek yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın” sözüdür*”²⁸.

Enes b. Mâlik tekrarlarıyla birlikte Kütüb-i Tis'a'da 6330 hadîs rivâyet ederek en çok hadîs nakleden muksîrûn listesinde yer alan bir sahabîdir²⁹. Ancak bizzat kendisi çok hadis rivayet etmediğini ifade etmektedir. Bu durumda çok hadîs rivâyet etmemiş olmasının izahı; bu sözü sarf ettiği mecliste peş peşe çok hadîs rivâyet etme imkânının olduğu, ancak bu durumda hadislerin sahîh olarak nakline hâle gelebileceği için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tehditine muhatab olma tehlikesinin bulunduğu şeklinde olmalıdır.

Bu yorumu destekler bir başka rivâyet de İmran b. Husayn'dan (ö. 52/672) nakledilmektedir. O şöyle demektedir: “*Vallahi, eğer istesem, hiçbirini tekrarlamaksızın Hz. Peygamber'den (s.a.s.) peşpeşe iki gün hadîs rivâyet edebilirim. Benim bundan hoşlanmayıp geri kalmamın sebebi şudur: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ashabından bazıları var ki, ben de onlarla beraber bulunduğum, onlarla beraber dinlediğim halde, onlar öyle hadîsler rivâyet ediyorlar ki, hiç de söyledikleri gibi değil. Anladım ki, onlar bu halleriyle hayırdan geri kalmıyorlar, fakat ben onların karıştırdıkları gibi karıştırmaktan korkuyorum*”³⁰.

28 Muslim, Mukaddime, 2 (I, 10).

29 Muksîrûnun rivayet ettiği hadis sayısı genellikle Bakî b. Mahled'in el-Müsned isimli eserine dayalı olarak İbn Hazm tarafından kaleme alınan Kitâbu'l-Âdâd esas alınarak verilmektedir. Buna göre Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği hadis sayısı 2286'dır. Ancak konuyla ilgili doktora tezinde Kütüb-i Tis'a'da mükerrerleriyle birlikte 6330 hadisin Enes b. Mâlik tarafında rivayet edildiği tespit edilmiştir. Bkz. Karataş, Mustafa, *Hadislerin Sayısı*, Nun Yayınları, İstanbul, 2008, s.156-157, 301.

30 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Müessesetu Kurtuba, Mısır Tsz., IV, 433. Şuayb el-Arnaût dipnotta bu rivâyetin râvilerinin güvenilir olmasına karşın rivâyetin munkatı olduğunu

İmran b. Husayn'ın yukarıdaki ifadelerinde peşpeşe iki gün süreli hadîs rivâyet edebileceğini ifade etmesi calib-i dikkattir. Ancak o, bu tarz hadîs rivâyetinden hoşlanmamaktadır. Bunun gerekçesini ise ifadelerinin devamında ortaya koymaktadır. Zira hadîsleri bu şekilde rivâyet eden kişiler bir takım karışıklıklara sebep olmaktadır.

Hadîslerin naklindeki bu anlayış daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Örneği tâbiûn neslinin küçüklerinden kabul edilen Hâlid el-Hazzâ (ö.140/756) hocası Ebû Kılâbe'nin (ö.104/729) bir mecliste üç hadis rivayet ettiğinde “Çok hadis rivayet ettim (قَدْ أَكْثَرْتُ)” dediğini aktarmaktadır³¹.

Yine tâbiûn nesline mensub el-A'meş (ö.148/764) bir mecliste üç hadis rivayet ettiğinde “Size sel (gibi çok hadis) geldi (قَدْ جَاءَكُمْ السَّلَامُ)” dediği aktarılmıştır³². Hatta Abdullah b. Dâvud (ö.213/828) el-A'meş'in hadis meclisine bir fersah mesafeden geldiğini ancak her seferinde sadece dört hadis rivayet ettiğini söylemektedir³³.

Aynı şekilde etbâ'ut-tâbiûn neslinin büyük âlimlerinde Şu'be İbnu'l-Haccâc'ın (ö. 160/776) yanında 20 yıl talebeliğini yapan Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), onun genelde günde 3 hadîs, en çok ise on hadîs rivâyet ettiğini söylemektedir³⁴.

Dolayısıyla sahabe nesliyle iç içe yaşayan tâbiûn ve onlardan sonra gelen etbâ'ut-tâbiûn nesli “çok hadis rivayet etme” ifadesinden aynı mecliste peş peşe hadis rivayetini anlayarak, bunu hoş karşılamamışlar ve bir mecliste genelde üç, dört hadis rivayeti ile yetinmişlerdir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da şudur: Ebû Hureyre'nin Hz. Ömer'in kendisinden hadîs rivâyetini azaltmasını istediğine dair rivâyette yer alan “kendisiyle amel edilecekler dışındaki hadîsleri” ifadesi çok önemli bir ayrıntıdır³⁵. Çünkü Hz. Ömer'in genel tavrı hadîs rivâyetinin ilgili mesele hakkında istişare edilirken gerçekleşmesi şeklinde kendini göstermektedir. Bu şekilde hadîs rivâyeti, hadîslerin sahîh olarak nakli için önemlidir. Zira:

kaydetmektedir (Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Thk. Şuayb Arnaut ve Arkadaşları, Muesseetur'-Risâle, Beyrut 1999.XXXIII, 123).

31 el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*, I, 206.

32 el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*, I, 207.

33 el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*, I, 207.

34 el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târihu Bağdâd*, Thk. Beşşâr Avvâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2001. XIV, 136.

35 Bkz. Ünal, Yavuz, *Hadîsin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüd Yayınları, Samsun 2001, s. 143-145.

1. Hadîste anlatılan mesele tartışılırken o konuya dair Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz, fiil ve takrirleri nakledilirse yanlış anlamalar asgariye indirilecektir.
2. Bir konu bütünlüğünde ilgili hadîs gündeme gelince onun sahîh olarak zabtı da temin edilmiş olacaktır.
3. Şayet o hadîsi nakleden sahâbe hadîsi yanlış anlamış ise bunun müzakeresi ve tashîhi sağlanmış olacaktır.
4. O hadîs mensuh ise bu durum hadîsi rivâyet eden sahâbe tarafından bilinmiyorsa, diğer sahâbe tarafından bildirilecektir.

Hz. Ömer'in sistematik olarak bunları hesaba katmış olduğu belki iddia edilemez. Ancak onun uygulamaları ve diğer rivâyetler bir arada değerlendirildiğinde, yukarıdaki maddelerde anlatılmaya çalışılan amaçları deruhte edebilecek bir rivâyet mantığına sahip olduğu görülmektedir. Örneğin Hz. Ömer dedenin mirası konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bir şey işitenin olup olmadığını araştırırken Ma'kıl b. Yesâr (ö.60/679 sonrası) kendisinin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dedeye mirastan 1/3 hisse verdiğine şahit olduğunu nakletmiştir. Hz. Ömer "*Dedeyle birlikte mirasçı olarak kim vardı*" diye sorunca, Ma'kıl b. Yesâr "*Bilmiyorum*" karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer "*Bilmez olasıca! Bu bilgi bizim işimizi görmez*" şeklinde tepki göstermiştir³⁶. Bu bilgi göstermektedir ki, özellikle hukuki meselelere dair bir rivâyet bağlamından kopartılarak, eksik bilgilerle aktarılınca herhangi bir değere sahip olmamaktadır.

İşte Hz. Ömer, Hz. Âişe, ez-Zubeyr b. el-Avvâm ve İmrân b. Husayn gibi sahabiler bu tarzdaki rivâyete karşı çıkmışlardır. Dolayısıyla bu bilgiler bir arada değerlendirilince büyük sahâbenin karşı çıktıkları iksâru'l-hadîs işinin hadîslerin peş peşe nakli şeklinde yapılan rivâyet faaliyeti olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

Hadis ilmi tarih boyunca en çok tartışılan kişilerden birisi Ebû Hureyre olmuştur. Bu tartışmaların günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Ebû Hureyre isminin ön plana çıkmasındaki en büyük etkenlerden birinin, yapılan tenkitlerin bizzat sahabe nesline mensup kişilerden gelmesi olduğu söylenebilir. Zira sonraki dönemdeki siyasi, fikri ihtilaflar neticesinde sahabeye yönelik

³⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âş, *Sunenu Ebi Dâvud*, Thk. Kemâl Yusûf el-Hût, Müessesetu'l-Kutubi's-Sakafiyye-Dâru'l-Cinân, Beyrut 1988, Ferâiz, 7; İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sunen*, Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul Tsz., Ferâiz 3; Ahmed b. Hanbel, V, 27; Sifil, Ebubekir, *Hazreti Ömer ve Nebevî Sünnet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2007, s. 132-133.

tenkitlerin birçoğunun art niyetli olduğu ve tarafgirlik saikiyle yapıldığı görülmektedir. Ancak sahabe dönemindeki hadis rivayetiyle ilgili tartışmalarda bu hususun baskın olduğu söylenemez.

Bu tartışmalarda Ebû Hureyre'ye yönelik yapılan tenkitlerin ortak noktası onun iksârü'l-hadiste bulunduğu, yani çok hadis rivayet ettiği şeklindedir. Konuyla ilgili rivayetler üzerine değerlendirme yapabilmek için ilk önce bunların sahih bir isnadla aktarılmış olması gerekir. Bu itibarla ilk olarak ilgili rivayetlerin senetleri incelenmiş, neticede bu bilgilerin isnadının sahih olduğu anlaşılmıştır.

Ancak kaynaklarda yer alan farklı bilgiler ile birlikte değerlendirilince birbiriyle çelişen malumatlarla karşı karşıya kalındığı görülmektedir.

Zira bu bilgiler zahiren değerlendirildiğinde Hz. Ömer'in hadislerin rivayet edilmesine karşı olduğu gibi bir izlenim edinilmektedir. Ancak Hz. Ömer'in problemleri meselelerdeki yaklaşım tarzı, görevlilere yaptığı tavsiyeler ve bireysel uygulamaları dikkate alındığı zaman böyle bir yorumun yanlış olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durumda Hz. Ömer'in Ebû Hureyre'ye yönelik ikazlarının başka bir manasını olabileceği ihtimali gündeme gelmektedir. Ebû Hureyre'nin rivayet tarzı, diğer sahabe tarafından ona yöneltilen eleştirilerde kullanılan ifadeler ve satır arası bilgileri Hz. Ömer'in bu eleştirilerinin Ebû Hureyre'nin hadis rivayet usul, yöntem ve tarzıyla alakalı olduğu tespiti yapılabilir.

Hz. Ömer halife olduğunda sosyal, siyâsî, dini, ekonomik vs. toplumu oluşturan tüm katmanlarda yegâne söz sahibi olarak hareket etmiştir. Devlet yapısında çok önemli gelişmeler sağlamış, onun döneminde İslâm devleti birçok yeni idârî mekanizmaya sahip olmuştur³⁷.

Dini sahada da terâvih namazının cemaatle kılınması, boşanma meselelerindeki tasarruflar, fethedilen arazilerin gazilere dağıtılmaması, müellefe-i kulupla ilgili meseleler, gayr-i Müslim kadınlarla evlenme vs. birçok farklı uygulamalara imza atmıştır³⁸.

Hz. Ömer sadece teorik değil, pratik olarak da birçok şeye müdahale etmiştir. Örneğin İbn Abbâs'ın aktardığı bir rivâyete göre Hz. Ömer ikinci namazından sonra nafle namaz kılanları sopayla dövmektedir³⁹. Dolayısıyla Hz.

37 Sifil, ss.21-57.

38 Bkz. Muhsin Koçak, *İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları*, Kardeşler Dizgi ve Matbaa, Samsun, 1997; Murat Mısırlı, *Hz. Ömer Döneminde Maliye Teşkilatı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

39 Muslim, Salâtu'l-Musâfirîn 297.

Ömer için bir meselenin dinî veya gayr-ı dinî olması önemli değildir. O, İslâm toplumundaki tüm meselelere müdahale etme hakkını kendinde görmektedir.

Bu meyanda hadîs rivâyetine de müdahale edip hadîs rivâyetini de disiplin etme gayreti içine girdiği söylenebilir. Bu çerçevede Ebû Hureyre ve Ka'b'ı uyarmış ve onların hadîs rivayet faaliyetine müdahale etmiştir.

Ancak bu çalışma neticesinde, Hz. Ömer'in müdahalesinin doğrudan hadîs rivayetine değil, yapılan rivayet *yöntem, usul ve tarzına* matuf olduğu şeklinde değerlendirilebileceği ortaya konulmuştur.

Kaynakça

A'zamî, M. Mustafa, *Menbecu'n-Nakd İnde'l-Muhaddisin*, Mektebetu'l-Kevser, el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye 1990.

Abacı, Hasan Muhammed, "Ma'mer b. Râşid ve Merviyâtü'l-Basriyyîn anhu fi's-Sahîhayn", *Câmiatu İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî*, 2(54), 1427/2006, s. 1- 49.

Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Thk. Şuayb Arnaut ve Arkadaşları, Muesseetur'-Risâle, Beyrut 1999.

-----, *el-Müsned*, Müessesetu Kurtuba, Mısır Tsz.

Akyüz, Ali, Abdurrezzâk es-San'ânî, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 298-299.

Ali b. Mutteki el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fi Suneni'l-Ekvâli ve'l-Ef'âl*, Thk. Safvet es-Safâ-Bekrî Hayyânî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985.

Ateş, Ali Osman, *Hadîs Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.

-----, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.

Bağcı, H. Musa, *Hadîs Rivâyetinde Sahâbenin Kavrama ve Nakletme Sorunu Hadîs Metodolojisinde Sahâbenin Zabtı, İlahiyât Yayınları*, Ankara 2004.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsırünâsır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 2001.,

Coşkun, Selçuk, *Hadîse Bütüncül Bakış*, İFAV. Yayınları, İstanbul, 2011.

Çakın, Kamil, *Hadîs İnkarcıları*, Seba Yayınları, Ankara 1998.

-----, *İslâm 'da Hadîs ve Sünnetin Yeri*, Seba Yayınları, Ankara 1997.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'aş, *Sunenu Ebi Dâvud*, Thk. Kemâl Yusuûf el-Hût, Müessesetu'l-Kutubi's-Sakafiyye-Dâru'l-Cinân, Beyrut 1988.

Ebu Reyve, Mahmûd, *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*, çev. Muharrem Tan, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2013.

Ebû Zur'a ed-Dımaşkî, Abdurrahmân b. Amr, Thk. Şukrullah Ni'metulla el-Kücânî, *Târîhu Ebi Zur'a ed-Dımaşkî*, Mecmau'l-Luğati'l-Arabiyye, Dımaşk, Tsz.,

Fayda, Mustafa, "Ömer b. el-Hattâb", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 47.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yayınları, Ankara 1997.

Güner, Osman, *Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.

el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed en-Neysaburî, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, Thk. Beşşâr Avvâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2001.

-----, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Câmi li Ahlâki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'*, Thk. Ebû Abdîrrahmân Salah b. Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003

Hatiboğlu, İbrahim, *İslâm 'da Yenilenme Düşüncesi Açısından Modernistlerin Sünnet Anlayışı* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.

Hatiboğlu, Mehmet Sait, "Batı'daki Hadîs Çalışmaları Üzerine", *İslâmî Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 12, 1992.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer, Yûsuf b. Abdillâh, *el-İstîâb fî Ma'rifeti Ashâb*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasan, *Târîhu Medîneti Dımaşk ve Zikru Fadlihâ*, Thk. Muhibbuddîn el-Amrevî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.

İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî, *el-Cerh ve't-Tadîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî Beyrut 1952.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan, 1326

-----, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Dâru'l-Meârif, Beyrut Tsz.

-----, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1986.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sunen*, Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul Tsz.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Thk. İhsân Abbâs, Dâru Sadr, Beyrut 1968.

Karacabey, Salih, *Hadîs Tenkidi*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2001.

Karataş, Mustafa, *Hadislerin Sayısı*, Nun Yayınları, İstanbul, 2008.

Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, Kitâbiyât, Ankara 2002.

-----, *İslâm Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999.

Koçkuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, DİB Yayınları, Ankara 1988.

Koçyiğit, Talat, *Kelamcılarla Hadîşçiler Arasındaki Münakaşalar*, TDV Yayınları, Ankara 1984.

Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi*, (Abdurrezzâk'ın el-Musannaf'ının Son İki Cildi Olarak Basılmıştır), Thk. Habîbu'r-Rahmân el-Âzâmî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1983.

el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980.

Muhammed Accâc el-Hatîb, *Ebû Hureyre Râvîyetu'l-İslâm*, Mektebetu Vehbe, Ysz., 1982

Muhsin Koçak, *İslâm Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları*, Kardeşler Dizgi ve Matbaa, Samsun, 1997.

Murat Mısırlı, *Hz. Ömer Döneminde Maliye Teşkilatı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

Muslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Huseyn, *Sahîhu Muslim*, Thk. Muhammed Fuâd Abdül-bâkî, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul 1955.

Okiç, M. Tayyib, *Bazı Hadîs Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1959.

Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek Fıkhi Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998.

-----, *Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar*, Araştırma Yayınları, Ankara 1999.

Özkan, Halit, "Zühri", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 544-549.

Özsoy, Abdulvahap, *Hicrî I. Yy.'da Hadîs Tenkit Kriterleri ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011.

Sancaklı, Saffet, *Sünneti Doğru Anlamak*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2001.

Sifil, Ebubekir, *Hazreti Ömer ve Nebevî Sünnet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2007.

Tekineş, Ayhan, *Hadîsi Anlama Problemi*, Işık Yayınları, İstanbul 2002.

Toksarı, Ali, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Rey Yayıncılık, Kayseri 1994.

Ünal, Yavuz, *Cumhuriyet Türkiye'si Hadîs Çalışmaları (1920-1997)*, Etüd Yayınları, Samsun 1997.

-----, *Hadîsin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüd Yayınları, Samsun 2001.

-----, *Hadîslerin Hz. Peygamber'e Aidiyetini Tesbit ve Değerlendirmede Aklın Rolü*, Samsun 1997.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1996.